

А.О. Сімахова, д.е.н., доц.

Т.О. Грицик, магістр

Національний авіаційний університет

Сучасна транснаціоналізація економіки України

Розглянуто основні відмінні характеристики ТНК від інших іноземних компаній. Метою статті є оцінка рівня транснаціоналізації ринку України та діяльності передових ТНК в Україні. Використано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, систематизації та порівняння. Проаналізовано рейтинг найбільших компаній України за 2020 р. з виокремленням українських філій світових ТНК. Серед ТНК, які займають лідируючі позиції у світі, лише 15 проводять свою діяльність в Україні. Визначено позиції даних ТНК в рейтингу «Global 500». Передовими українськими компаніями є підприємства таких секторів економіки, як енергетика та металургія, збільшується роль агропромислового комплексу та ІТ-компаній. Здійснено розподіл філій світових ТНК серед 200 передових компаній України за рівнем доходу. Секторальний аналіз найбільших підприємств України вказує на їх сировинну приналежність, отже, потенційні можливості виробництва й інноваційної діяльності не реалізуються. Перспективами транснаціоналізації економіки України є посилення соціальної відповідальності ТНК, їх інноваційно-інвестиційної активності, створення нових робочих місць для вирішення соціальних проблем країни. Транснаціоналізація є одним із потенційних шляхів соціально-економічного розвитку України, що має можливість надати поштовх для реалізації нових інвестиційних стимулів, підвищити конкурентоспроможність країни й рівень якості життя населення.

Ключові слова: ТНК; іноземні компанії; рейтинг; соціально-економічний розвиток.

Актуальність теми. Явище транснаціоналізації бере початок з появою сучасних ТНК у світі. Задаючи глобальні тенденції розвитку, вони впливають на всі країни, де розміщено їх виробництво або здійснюється дистрибуторська діяльність, незалежно від рівня їх економічного розвитку. Окрім цього, транснаціоналізація економіки має певний потенціал для вирішення соціальних проблем в країні та підвищення добробуту населення. Аналізуючи рейтинг 200 найбільших компаній України 2020 р. [1], варто зазначити, що серед них переважають державні підприємства, а також компанії, що обробляють сировину, та ті, що надають рентабельні послуги. Передовими секторами ТНК в Україні є енергетика та металургія, збільшується роль агропромислового комплексу та ІТ-компаній. Однак втрачає позиції промисловість, що свідчить про трансформаційні процеси на українському ринку.

Загальний дохід передових підприємств в Україні за 2020 р. залишився на рівні з 2019 р. та приблизно становив 3,4 трлн грн, або 123 млрд дол. США. Для порівняння, сума доходу 200 найбільших компаній України приблизно дорівнює рівню доходу однієї «General Motors», яка в рейтингу «Fortune 500» займає 49 позицію в 2020 р. [2]. Наведена інформація вказує на актуальність порушеної у дослідженні тематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. Дослідженню проблем та перспектив діяльності ТНК на території України приділено достатньо багато уваги. Безпосередньо варто виокремити таких науковців, як Мащенко С.О., Алієв Р.А. [3], Іванов М.О. [4], Мешкун П.В. [5], Пенська І.О. [6], Сардак С.Е. [7]. Однак, беручи до уваги постійні зміни інституціонального середовища, необхідно врахувати теперішні умови та тенденції, особливо в умовах кризи.

Метою статті є оцінка рівня транснаціоналізації ринку України, а саме діяльності передових ТНК в Україні. Для досягнення мети в статті використовувалися загальнонаукові методи, зокрема, аналізу й синтезу, систематизації та порівняння даних.

Викладення основного матеріалу. Як відомо, транснаціональна компанія в сучасному вигляді розвивалася протягом десятиліть після Другої світової війни. Однак їх попередників зараховують до значно давніших періодів. Транскордонні прямі ділові операції існували протягом багатьох століть, ще до існування національних держав. Прикладом компанії, що займалася такою діяльністю, можна вважати «Medici bank» у Флоренції п'ятнадцятого століття [8]. У XVII–XVIII ст. до попередників сучасних ТНК зараховують «East India Company», «Royal African Company», «Hudson Bay Company», однак вони діяли під керівництвом урядів, оскільки здійснювали торговельні операції в колоніях. Стівен Гаймер, засновник теорії транснаціоналізації, вказує на відсутність організаційних здібностей цих ранніх компаній, порівнюючи їх з динозаврами – «великі в масі, але маленькі в мозку» [9].

Необхідним є розуміння специфічних якостей транснаціональної корпорації порівняно з іншими компаніями. Специфіка полягає у веденні бізнесу за кордоном, однак існує безліч способів. Найдавнішим методом є торгівля, але вона не є визначальною характеристикою транснаціональних компаній. Також

вони не позичають і не здійснюють кредитні операції через кордони. Відмінним способом ведення бізнесу за кордоном, який характеризує транснаціональні компанії, порівняно з іншими компаніями, є безпосереднє виробництво та в цілому пряма підприємницька діяльність за кордоном. Для того щоб займатися цією безпосередньою діяльністю, в ТНК створюють іноземні афлійовані або дочірні підрозділи, які набувають права власності та контролю над своїми активами. Це дає їм довгостроковий інтерес до стратегій та управління іноземними підприємствами, які вони контролюють.

На відміну від офіційного визначення ТНК Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), яке було здійснено ще у далекому 2003 р. [10], погоджуємося з поглядами сучасних науковців, які враховують їх специфіку за останні роки [11]. Насамперед кількість країн, в яких розміщено виробництво ТНК, становить не дві, а шість країн з кількістю іноземної робочої сили не менше 25 %, структурою активів не менше 25 % іноземних капіталовкладень та обсягом реалізації продукції за кордоном не менше 1 млрд дол. США, при чому не менше 20 % на світових ринках, та єдиною стратегією управління всіх підрозділів. Враховуючи таку характеристику, важко не оцінити могутній глобальний вплив цих корпорацій, особливо на країни, що розвиваються.

Секторальний аналіз найбільших підприємств України вказує, на жаль, на сировинну приналежність, тобто потенційні можливості виробництва та інноваційної сфери не реалізуються. Й тут є певні перспективи для подальшої транснаціоналізації економіки з урахуванням можливостей для фінансування соціальних процесів в країнах [12; 13]. Серед ТНК України переважають підприємства, які працюють у таких секторах, як енергетика, гірничо-металургійний та агропромисловий комплекси. Найвищий рівень доходу отримали енергетичні підприємства (1,13 трлн грн). Вдвічі менше гірничо-металургійні та агропромислові (604 млрд грн та 560 млрд грн відповідно) [1].

На особливу увагу в рейтингу українських компаній заслуговують українські філії іноземних корпорацій. У десятку кращих компаній України увійшла індійська «Arcelor Mittal», яка займається виробництвом сталі та прокату й представлена через ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг» (табл. 1).

Таблиця 1

Українські філії іноземних ТНК у рейтингу 200 найбільших компаній України

Місце	Компанія	Дохід, млрд грн	Прибуток, млн грн	Вид діяльності	ТНК
8	ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг»	63,50	740,90	ГМК: виробництво сталі та прокату	Arcelor Mittal (Індія)
30	ТОВ «Філіп Морріс Сейлз Енд Дистриб'юшн»	29,96	331,67	АПК: виробництво та реалізація цигарок	Philip Morris (Швейцарія)
37	ДочПзП «Сантрейд»	24,37	813,82	АПК: торгівля зерном та кормами	Bunge, (США)
44	ТОВ «Бритіш Американ Тобакко Сейлз Енд Маркетинг Україна»	19,46	-73,34	АПК: виробництво та реалізація цигарок	British American Tobacco
48	ТОВ «Самсунг Електронікс Україна Компані»	17,68	323,72	Дистрибуція: реалізація електроніки	Samsung (Півд. Корея)
69	ПзП «Тойота-Україна»	13,84	1 128,56	Дистрибуція: авто	Toyota Group (Японія)
76	ПзП «Вайтерра Україна»	13,07	394,96	АПК: вирощування та продаж зернових	Glencore
83	ПрАТ «Філіп Морріс Україна»	12,03	2 727,66	АПК: виробництво та реалізація цигарок	Philip Morris (Швейцарія)
92	ТОВ «Сандора»	10,34	-250,30	АПК: виробництво напоїв та соків	Pepsi Co (США)
100	ТОВ «Луї Дрейфус Компані Україна»	9,71	267,59	АПК: експорт зернових	LouisDreyfus (Нідерланди)
101	ТОВ «Кофко Агрі Ресорсіз Україна»	9,68	-173,24	АПК: експорт зернових	COFCO (Гонконг)
103	ТОВ «Нестле Україна»	9,50	-800,82	АПК: виробництво конд. виробів та соусів	Nestle (Швейцарія)
136	ПрАТ «Монделіс Україна»	7,23	532,06	АПК: виробництво конд. продукції	Kraft Foods (Нідерланди)
138	ІП «Кока-Кола Беверіджиз Україна»	7,13	448,27	АПК: виробництво напоїв та соків	Coca-Cola (США)
150	ПрАТ «А/Т Тютюнова компанія «ВАТ- Прилуки»	6,74	1 467,77	АПК: виробництво та реалізація цигарок	British American Tobacco
152	ПрАТ «Абінбев Ефес Україна»	6,69	-493,04	АПК: виробництво алкогольних напоїв	Interbrew YNTR (Нідерланди)
163	ТОВ «Байєр»	6,35	1 490,44	Дистрибуція: реалізація фармпрепаратів та агропродукції	Bayer Global Investment (США)
170	ПАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна»	6,07	343,16	АПК: виробництво та реалізація цигарок	Japan Tobacco International
173	ТОВ зП «Проктер Енд Гембл Україна»	5,94	135,29	Дистрибуція: реалізація побутової хімії	Procter& Gamble (США)

Джерело: створено автором на основі [1]

Далі за рейтингом серед філій світових ТНК на українському ринку представлені «Philip Morris» (30 позиція серед 200 у рейтингу 2020 р.), «Bunge» (37 позиція), «British American Tobacco» (44 позиція), «Samsung» (48 позиція), «Toyota Group» (69 позиція) та ін. (табл. 1). «British American Tobacco» в рейтингу 200 представлена двічі українськими через ТОВ «Бритіш Американ Тобако Сейлз Енд Маркетинг Україна» та ПрАТ «А/Т Тютюнова компанія «В.А.Т. – Прилуки» (44 та 150 позиції). Також двічі представлена швейцарська «Philip Morris» українськими ТОВ «Філіп Морріс Сейлз Енд Дистриб'юшн» та ПрАТ «Філіп Морріс Україна» (30 та 83 позиції).

Станом на 2020 р. на території України з 200 передових компаній проводять свою діяльність 15 світових ТНК, серед яких «Samsung», «Glencore», «Nestle», «COFCO», «Procter&Gamble», «PepsiCo», «Toyota» та інші (табл. 2).

Світовими лідерами, які представлені в Україні, є «Samsung», «Glencore» та «Nestle», які в рейтингу «Global 500» посідають відповідно 15, 34 та 79 позиції. Ці глобальні корпорації на українському ринку отримали дохід на суму 17,68 млрд грн, 13,07 млрд грн та 9,5 млрд грн відповідно. «Glencore» – це швейцарська корпорація, що займається вирощуванням та продажем зернових.

Таблиця 2

ТНК, філії яких входять до найбільших компаній України, 2020

Позиція в Global 500	ТНК	Прибуток, млн дол. США	Зміна, %	Дохід, млн дол. США	Зміна, %	Активи, млн дол. США	Кількість працівників	Зміна в рейтингу, порівняно з 2019
15	Samsung	200734,4	1,5	22116,4	19,9	347991,8	267937	4
34	Glencore	142338	-33,8	-1903	-	118000	87822	-17
79	Nestle	89852,9	-3,6	13031,1	2,7	140366,7	273000	3
112	COFCO	76855,6	6,5	1377,6	232,6	102679,4	109839	24
128	Procter&Gamble	70950	4,8	13027	234,3	120700	99000	28
131	PepsiCo	70372	4,8	7120	-2,7	92918	291000	29
167	Toyota	59517,1	-3,3	1269,7	1,8	47269,5	64402	10
197	ArcelorMittal	53270	-24,6	-733	-	82052	167743	-51
219	Renault	49536,4	-20,3	-9124,7	-	141638,9	170158	-44
227	Bayer	48483,6	-6,4	-11958	-361,2	143240,9	99538	-13
362	LouisDreyfus	33564	-0,7	382	66,1	23253	15708	
368	British American Tobacco	33057,6	0,1	8208	12,8	188222,2	55329	11
370	Coca-Cola	33014						
422	Philip Morris	28694	-3,7	8056	12,1	44815	71000	-1
466	Kraft	26185	4,8	356	-81,6	99830	38000	-

Джерело: створено автором на основі [2]

За видами діяльності ТНК переважає агропромисловий сектор (рис. 1), сукупний дохід якого становив у 2020 р. 171,98 млрд грн. Значна частка ринку належить підрозділам, що займаються лише дистрибуцією на території України. Серед них «Samsung» (Південна Корея), «Toyota Group» (Японія), «Bayer Global Investment» (США), «Procter&Gamble» (США).

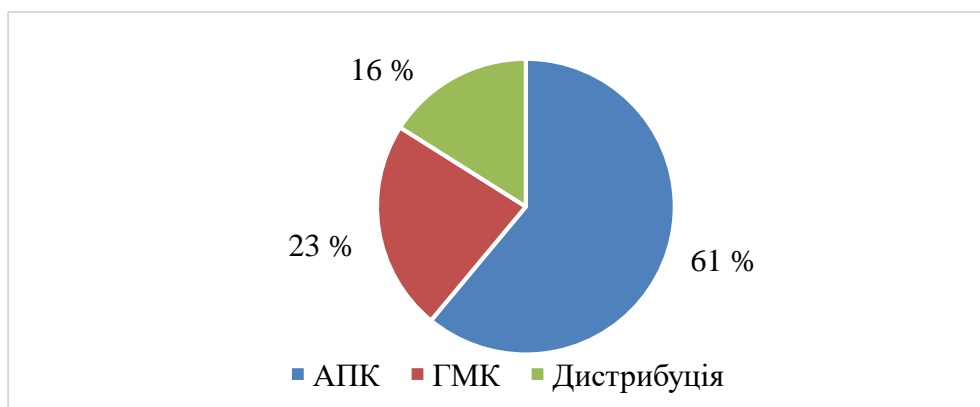

Рис. 1. Розподіл підрозділів світових ТНК серед 200 передових компаній України за рівнем доходу, 2020 р.

У харчовому секторі здійснюють своє виробництво такі світові гіганти, як швейцарська «Glencore» (вирощування та продаж зернових), американська «PepsiCo» (виробництво напоїв та соків), швейцарська «Nestle» (виробництво кондитерських виробів та соусів), нідерландська «Kraft Foods» (виробництво кондитерської продукції), американська «Coca-Cola» (виробництво напоїв та соків), нідерландська «Interbrew YNTR» (виробництво алкогольних напоїв).

Інвестиції в харчовий сектор України сприяли розвитку таких позитивних тенденцій за останні 15 років: скороченню імпорту; розвитку суміжних секторів, зокрема сільського господарства, оптової та роздрібною торгівлі, транспорту, виробництва пакувальних матеріалів; поширенню стандартів безпечного, екологічно чистого та ресурсоефективного виробництва в харчовій промисловості; створенню додаткових робочих місць [14].

Досить активну діяльність на території України проводять ТНК, які займаються виробництвом та реалізацією цигарок, а саме: «Philip Morris», яка серед 200 кращих українських компаній займає 30 позицію, «British American Tobacco» (44 та 150 позиції) та «Japan Tobacco International» (170 позицію).

Найприбутковішими транснаціональними корпораціями на ринку України (200 найкращих) є «Philip Morris», «Bayer Global Investment», «British American Tobacco» та «Toyota Group», при чому між першою та останньою наявний значний розрив у рівні доходу, що становить 1599,10 млн грн. Крім того, деякі ТНК, незважаючи на високий рівень доходу, зазнали збитку на території України, а саме: «COFCO» на суму 173,24 млн грн, «PepsiCo» – на 250,3 млн грн, «Interbrew YNTR» – на 493,04 млн грн (Нідерланди) та найбільше «Nestle» – на 800,82 млн грн, що створює загрозу подальшої співпраці з Україною. ТНК «British American Tobacco» через діяльність ТОВ «Бритіш Американ Тобакко Сейлз Енд Маркетинг Україна» також отримала негативний прибуток (-73,34 млн грн), але, можна сказати, що він був нейтралізований позитивним прибутком іншою українською філією цієї корпорації: «В.А.Т. – Прилуки», що отримала 1 467,77 млн грн (табл. 1).

Потрібно зазначити, що за результатом 2020 р. найприбутковіша на території України іноземна ТНК «Philip Morris» у світовому рейтингу займає лише 422 позицію та отримала в світі на 3,7 % прибутку менше, ніж у 2019 р., хоча мала характерне зростання доходу (на 12,1 %) (табл. 2). «Bayer Global Investment», «British American Tobacco» та «Toyota Group» у світовому рейтингу займають відповідно 227, 368 та 167 позиції, яким характерні зміни прибутку у розмірі -6,4 %, 0,1 % та -3,3 % відповідно до попереднього року.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Серед передових ТНК у світі лише 15 проводять свою діяльність в Україні, філії яких представлені в рейтингу найбільших 200 компаній України. Більшість з них функціонують в агропромисловому секторі України, а саме харчовій промисловості. Потрібно зазначити, що передові ТНК, філії яких представлені серед 200 найкращих українських компаній, займають другорядні позиції в рейтингу «Global 500». Перспективами транснаціоналізації економіки України є посилення соціальної відповідальності ТНК, їх інноваційно-інвестиційної активності, створення нових робочих місць для вирішення соціальних проблем країни. Транснаціоналізація є одним із потенційних шляхів соціально-економічного розвитку України, що має можливість надати поштовх для реалізації нових інвестиційних стимулів, підвищити конкурентоспроможність країни й підвищити рівень та якість життя населення.

Перспективами подальших досліджень є аналіз транснаціоналізації світової економіки з виокремленням сучасних трендів діяльності ТНК.

Список використаної літератури:

1. 200 найбільших компаній України 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://biz.censor.net/r3268870>.
2. Global 500 / Fortune [Electronic resource]. – Access mode : <https://fortune.com/global500/search/>.
3. *Мащенко С.О.* Проблеми та перспективи діяльності ТНК на території України / *С.О. Мащенко, Р.А. Алієв* // Економічний простір. – 2018. – № 136. – С. 45–52.
4. *Іванова М.О.* Вплив ТНК на розвиток економіки України: переваги та недоліки / *М.О. Іванова* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duer.edu/uploads/vidavnistvo14-15/10103.pdf>.
5. *Мекиун П.В.* Позитивні риси та загрози транснаціоналізації економіки України / *П.В. Мекиун* // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 10. – С. 84–88.
6. *Пенська І.О.* Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / *І.О. Пенська* // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3 (80). – С. 114–124.
7. *Sardak S.* Concept of comprehensive enterprises business model in global economic environment / *S.Sardak, R.Stakanov, L.Shvorak* // Academy of Entrepreneurship Journal. – 2020. – № 2 (26). – P. 1–6.
8. *Grazia I.-G.* Transnational Corporations and International Production / *Ietto-Gillies Grazia*. – UK, Cheltenham ; USA, Northampton, 2019. – 356 p.
9. *Humer S.H.* The multinational corporation and the law of uneven development / *S.H. Hymer*. – Penguin, 1971. – P. 113–35.

10. United nations conference on trade and development : World Investment Report / Transnational Corporations and Export Competitiveness. – Washington, 2003 [Electronic resource]. – Access mode : http://archive.unctad.org/ru/docs/tdxiii_report_ru.pdf.
11. Юнацький М.О. Огляд фінансових і нефінансових чинників впливу діяльності ТНК на економіку / М.О. Юнацький // Економіка і суспільство. – 2018. – № 15. – С. 78–84.
12. Simakhova A. Economy socialization as a factor in solving modern global problems / A.Simakhova // European Journal of Management Issues. – 2018. – № 26 (1–2). – P. 48–54. DOI: 10.15421/191806.
13. Stukalo N. Special features of formation of the source base for economic socialization / N.Stukalo, A.Simakhova, H.Shmarlouskaya // Problems and Perspectives in Management. – 2019. – № 17 (3). – P. 271–279. DOI: 10.21511/ppm.17(3).2019.22.
14. Mykhalchenko I. Economic effects of foreign direct investment in host-country markets / I.Mykhalchenko // Економічний вісник. Сер. : Фінанси, облік, оподаткування. – 2021. – Вип. 7. – С. 108–114.

References:

1. 200 najbil'shyh kompanij Ukrainy 2020 roku, [Online], available at: <https://biz.censor.net/r3268870>
2. «Global 500», *Fortune*, [Online], available at: <https://fortune.com/global500/search/>
3. Mashhenko, S.O. and Alijev, R.A. (2018), «Problemy ta perspektyvy dijial'nosti TNK na terytorii' Ukrainy», *Ekonomichnyj prostir*, No. 136, pp. 45–52.
4. Ivanova, M.O., *Vplyv TNK na rozvytok ekonomiky Ukrainy: perevagy ta nedoliky*, [Online], available at: <http://duerp.edu/uploads/vidavnytstvo14-15/10103.pdf>
5. Mekshun, P.V. (2013), «Pozytyvni rysy ta zagrozy trans nacionalizacii' ekonomiky Ukrainy», *Investycii': praktyka ta dosvid*, No. 10, pp. 84–88.
6. Pjens'ka, I.O. (2015), «Osoblyvosti vplyvu TNK na ekonomichnyj rozvytok Ukrainy», *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*, No. 3 (80), pp. 114–124.
7. Sardak, S., Stakanov, R. and Shvorak, L. (2020), «Concept of comprehensive enterprises business model in global economic environment», *Academy of Entrepreneurship Journal*, No. 2 (26), pp. 1–6.
8. Grazia, I.-G. (2019), *Transnational Corporations and International Production*, UK, Cheltenham, USA, Northampton, 356 p.
9. Hymer, S.H. (1971), *The multinational corporation and the law of uneven development*, Penguin, pp. 113–35.
10. Transnational Corporations and Export Competitiveness (2003), *United nations conference on trade and development*, World Investment Report, Washington, [Online], available at: http://archive.unctad.org/ru/docs/tdxiii_report_ru.pdf
11. Junac'kyj, M.O. (2018), «Ogljad finansovyh i ne finansovyh chynnykiv vplyvu dijial'nosti TNK na ekonomiku», *Ekonomika i suspil'stvo*, No. 15, pp. 78–84.
12. Simakhova, A. (2018), «Economy socialization as a factor in solving modern global problems», *European Journal of Management Issues*, No. 26 (1–2), pp. 48–54, doi: 10.15421/191806.
13. Stukalo, N., Simakhova, A. and Shmarlouskaya, H. (2019), «Special features of formation of the source base for economic socialization», *Problems and Perspectives in Management*, No. 17 (3), pp. 271–279, doi: 10.21511/ppm.17(3).2019.22.
14. Mykhalchenko, I. (2021), «Economic effects of foreign direct investment in host-country markets», *Ekonomichnyj visnyk*, Ser. *Finansy, oblik, opodatkuvannja*, Issue 7, pp. 108–114.

Сімахова Анастасія Олексіївна – доктор економічних наук, доцент, професор Національного авіаційного університету.

<https://orcid.org/0000-0001-7553-4531>.

Наукові інтереси:

- соціальна економіка;
- соціалізація економіки;
- глобальна економіка;
- інноваційно-інвестиційний розвиток.

E-mail: anastasiia.simakhova@npp.nau.edu.ua.

Грицик Тетяна Олександрівна – магістрант освітньої програми «Міжнародна економіка» Національного авіаційного університету.

<https://orcid.org/0000-0001-9973-7691>.

Наукові інтереси:

- міжнародна економіка;
- міжнародна торгівля;
- глобальна економіка.

E-mail: 453696@stud.nau.edu.ua.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2021.